

men usulünün sadece 8/8'lik mertebesi kullanılmıştır. Bu usulle daha çok şarkı türkü, oyun havası ve ilâhî gibi küçük formdaki eserler ölçülmüştür.

Hacı Ârif Bey'in İsfahan makamında, "Düşme âşık hayâle yağma yok" ve uzzâl makamında, "Kamer-çehre perî-rû tende cânım"; Lemi Atlı'nın hüzzam makamında, "Leyl olur ki hüzn içinde her nefes bir âh olur"; Giriftzen Âsım Bey'in rast makamında, "Hâbgâh-ı yâre girdim arz için ahvâlimi"; Emin Ongan'ın uşşak makamında, "Gönülümün bir hâli var ki gam değil kasvet değil" mısrayla başlayan şarkıları bu usulle ölçülmüş eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Mûsikî*, İstanbul 1321, s. 47, 139; Subhi Ezgi, *Nazarî-Arnelî Türk Musikîsi*, İstanbul 1935, II, 37; Özkan, *TMNU*, s. 593-595; H. Sâdeddin Arel, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri*, Ankara 1991, s. 95, 97; Sadettin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 11-12.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

MÜSENNÂ

(المثنى)

Çift ve karşılıklı yazılmış aynalı yazı.

Sözlükte "iki kısım veya iki parçadan oluşan, ikili, iki katlı" anlamındaki **müsenâ** kelimesi terim olarak "düz istifli veya girift, çift ve karşılıklı şekilde yazılmış yazı, aynalı yazı" demektir. Soldaki ikinci kısım sağdaki asıl yazının ters şeklidir. Kaynaklarda **müteâkis**, **mütekâbil**, **mütenâzır**, **tev'emân** adlarıyla da geçen bu tarz yazı hakkında İbnü'n-Nedîm "te'im" (bir karında iki çocuk) kelimesini kullanır (*el-Fihrist*, s. 11).

Âlî Mustafa Efendi *Menâkıb-ı Hünerverân*'da, Baysungur'un sarayında çalışan XV. yüzyıl hattatlarından Molla Can Kâşî'nin "şikeste-beste" adında bir yazı tarzı geliştirdiğini, bu yazı için biri siyah iki renk kâğıt kullandığını, yazılacak ibarenin bir

Ömer Vasfi Efendi'nin ve Ârif Efendi'nin celif sülüs müsennâ levhaları

kısının bir sayfaya, diğer kısmının başka bir sayfaya yazıldıktan sonra bunların üst üste konulmasıyla şekillendirildiğini kaydeder. Bu tarz sülüs hatla yazılmış, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde saklanan (FY, nr. 1426) ve Sultan Ali Meşhedî'nin öğrencisi Zeynüddin Mahmûd tarafından aşağı-yukarı aynı satıra değişik renkte yazılmış olan "Tevekkeltü bi-mağfireti'l-müheymin" ibaresiyle "Hüve'l-gafûrüz-zürrahme" ibaresi şikeste-beste yazı tarzına göre düzenlenmiştir. Fakat bu şekilde hazırlanmış kompozisyonlar müsennâ tarzına uymamaktadır. Âlî Mustafa Efendi ile aynı yıllarda yaşamış olan İranlı müellif Kadî Mir Ahmed Münşî-i Kummî *Gülistân-ı Hüner* adlı kitabında, müsennânın XV. yüzyıl şair ve hattatlarından Mecnûn adlı bir sanatkâr tarafından bulunduğunu, onun ayrıca bu usulü yazıdan başka insan, kuş, çiçek ve başka şeylere de uyguladığını bildirir. Fezâilî, Molla Cân Kâşî ile Mecnûn'un sanatı arasındaki farkı "sade" ve "süslü" kelimeleriyle hulâsa ederek birincisinin bu tarzın sade tarafını, ikincisinin sülüs tarafını tercih ettiğini ileri sürer ve *Atlası haş* adlı eserinde gençliğinde bu tarzda yazılmış yazılar gördüğünü ve babasının buna "hatt-ı Mecnûnî" adını verdiğini kaydeder.

Müsenâ bir hat cinsi olmayıp bir yazı biçimidir ve her çeşit hatla şekillendirilebilir. Yazılış tarzı şöyledir: Herhangi bir ibare yazıldıktan sonra şeffaf bir kâğıda kenarlarından dikkatle çizilir. Bu kâğıt tersi-

ne çevrilerek evvelki ibare ile her ikisinin uçları birbirine değecek veya geçecek şekilde tekrar çizilir. Daha sonra kenarları tesbit edilen bu ters bölümdeki yazıların içi mürekkeple doldurulur. Nâdiren normal ibarenin sol taraftan başladığı da görülmüştür.

İran sahasında XII. asırda, İran Selçukluları devrinde bir kumaş üzerine beyzî şekilde iki kere tekrar edilerek yazılmış "لا تamen الموت فى طرف و لا نفس" ibaresine rastlanmaktadır. Bu kumaş parçası halen Washington D. C. Tekstil Müzesi'nde bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Şah Abbâs-ı Kebîr zamanında İsfahan'da inşa edilen Mescid-i Şâh eyvanı üstüne satrançlı küfî hatla işlenmiş olan müsennâ Âlî İmrân sûresinin 18. âyeti binaya ayrı bir görünüm kazandırmaktadır. İran muhitinde müsennânın sayısız örnekleri vardır.

Osmanlı döneminde müsennâ yazıda Türk hattatlarının çok cazip eserler meydana getirdikleri ve âdetâ yazı ile resim ve grafik sanatını birleştirdikleri görülür. Büyük hattatlar dışında halk arasında yetişmiş hattatlar da müsennâ yazıya ilgi göstermişler küfî hatla camiler resmetmişler, sülüs hatla çifte "vav"lar, kelime-i tevhidler, Allah, Muhammed, Ali kelimelerini yazmışlar, bunun dışında yazıyla kuşlar, kandiller, ibrikler, taçlar, kavuklar yapmışlardır. Bilhassa XIV ve XV. yüzyıllarda Bursa ve Edirne'de yapılan camilerde müsennâ yazılara çokça rastlanır. 1855 Bursa depreminin ardından Bursa'ya gönderilen hattat

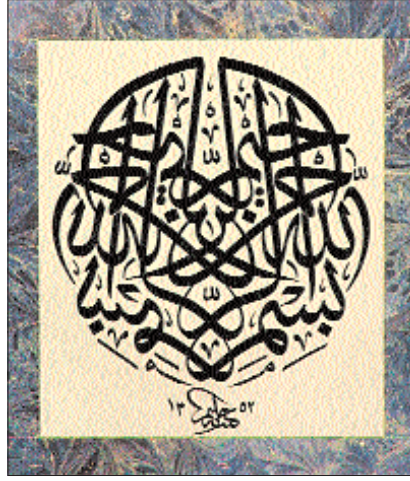
Celif sülüs müsennâ lafza-i celâl (Ü Ktp., AY, nr. 6489)

MÜSENNÂ

Mehmed Şefik Bey ile Abdülfettah Efendi Bursa Ulucamii'ndeki yazıları tamir ettikten sonra müsennâ yazılar da yazmışlardır. Bursa'dan sonra devletin başşehri olan Edirne camilerinde de bu tarzda eserler görülür. Oral Onur *Edirne Hat Sanatı* adlı eserinde, Eskicami minberi üzerinde yer alan "Fî eyyâmi sultânî'l-a'zam Mehmed b. Bâyezîd b. Murâd Han" ibaresinin müsennâ tarzında yazıldığını belirtir. Bursa'daki gibi büyük bir vav da yine bu şehirde Eskicami'de bulunmaktadır. Çifte "vav"ın din kültüründe önem taşıması, Edirne'de Sâbûnî mahallesindeki camiye "Vavlî Cami" adının verilmesine sebep olmuştur. XVII. yüzyılda Kazasker Dâvud Efendi tarafından yaptırılan caminin duvarlarının vav ile süslü olduğu bildirilir.

Kâğıt üzerine yazılmış iki müsennâ örneğine, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (FY, nr. 1423, vr. 11^b) Fâtih Sultan Mehmed devrine ait, Süheyl Ünver'in *Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları* adıyla neşrettiği bir yazı ve nakış albümünde rastlanmaktadır. Bunların birinde, sülüs hatla Kâtib Ali'nin mavi zemin üzerine yazdığı, dört defa tekrarlanan "Tevekkülî alâ hâlikî" ibaresi görülmektedir. Diğeri, küfî ve sülüs hatla yazılmış olup dört defa tekrarlanan "Hayrülkelâmî mâ kalle ve delle" ibaresidir. Fâtih devrinde belki de taş üzerine hakkedilmiş ilk müsennâ celi sülüs yazı ise Ali b. Yahyâ Sûfî'nin Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyûn'un Ayasofya Camii'ne bakan yüzüne 883 (1478) tarihinde yazmış olduğu besmele ile Hicr sûresinin 45-48. âyetlerinin yer aldığı kitâbenin üst kısmındadır. Bu müsennâ yazı, XIX. yüzyılda Abdülfettah Efen-

Mustafa Halim Özyazıcı'nın celi sülüs müsennâ besmelesi (Ekrem Hakkı Ayverdi koleksiyonu) ile Hamit Aytac'ın celi sülüs müsennâ levhası (Ahmet Topbaş koleksiyonu)

di tarafından aynı tarzda Bâb-ı Hümâyûn'un arka tarafına yazılmıştır. Yine Fâtih devrinde 877'de (1472) yapılmış olan Çinili Köşk'ün eyvanında da müsennâ yazı örneğine rastlanır.

Osmanlılar'da müsennâ yazı tasavvuf ve tarikatlarda da rağbet görmüş, dergâh ve tekkelerde, ayrıca halk arasında çok sevilmiş, Mevlânâ adı Mevlevî sikkesi, Ali adı Bektaşî tâci şeklinde yazılmıştır. Hattatlar bilhassa çifte "vav" a büyük önem vermişlerdir. Ebced hesabında vav 6 rakamının karşılığıdır. Yan yana iki vav 66 demektir ki bu da ebcedde Allah ismine tekabül eder. Çifte "vav"lar Bursa ve Edirne dışındaki başka yerlerde de görülür. İstanbul'da

Topkapı Sarayı'nda şimdi kütüphane olarak kullanılan binanın duvarlarını kaplayan çiniler üzerine çeşitli şekilde işlenmiş "vav"lar vardır. Bilhassa bunlardan biri âdeta ciddi bakışlı bir insan yüzünü andırmaktadır. Aynı sarayda Ağalar Camii'nde de güzel çifte vav örnekleri yer alır. Bunlar 1062 (1652) tarihli olup Kemankeş Mustafa imzasını taşımaktadır. İstanbul'da güzel bir çifte vav da Yenicami'nin kemer bölümüne yakın cephesinde bulunmaktadır. İstanbul'un en eski müsennâ "vav"ı ise Mısır Çarşısı'nın köprü tarafındaki kapısının içinde iken tamir esnasında ortadan kaldırılmıştır. 1960 yılından sonra müsennâ yazı, Güzel Sanatlar Akademisi Dekoratif Sanatlar Bölümü'nde öğretim üyesi olan Mehmet Emin Barın'ın çalışmaları sayesinde yeniden canlılık kazanmıştır. Emin Barın yeni bir anlayışla küfî, sülüs, divanî ve celi divanî, ayrıca serbest yorumlarla çok güzel eserler vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecedüd), s. 11; Kumrî, *Gülîstân-ı Hüner*, s. 85; Mehdi Beyânî, *Ahval ü Âşâr-ı Hoşnûvisân*, Tahran 1348, III, 611, 919; Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 29; Süheyl Ünver, *Fatih Devri Saray Nakışhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*, İstanbul 1958, Giriş, s. 45; Malik Aksel, *Türklerde Dinî Resimler*, İstanbul 1967; Habîbullah Fezâilî, *Atlası hat*, İsfahan 1391, s. 456, 457, 482, 655; Oral Onur, *Edirne Hat Sanatı*, İstanbul 1985, s. 151, 154, 155, 156; Yousif Ghulâm, *Introduction to the Art of Arabic Calligraphy in Iran*, Tehran, ts. (Pahlavi University Press), s. 42, 43, 88; Cavit Avcı, "Türk Sanatında Aynalı Yazılar", *Kültür ve Sanat*, sy. 5, s. 20-30.

Emin Barın'ın celi divanî müsennâ levhası (Emin Barın hat koleksiyonu)

ALİ ALPARSLAN